

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.9>

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ФОРМУВАНЬ, ЯКІ Є АКТИВНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ У СВІТІ

Ілінський О.В.,

*аспірант кафедри кримінального права і процесу
Державного податкового університету*

ORCID: 0009-0007-1798-4260

Ілінський О.В. Поняття, сутність і суспільна небезпека транснаціональних військових організованих формувань, які є активними суб'єктами воєнних конфліктів у світі.

У даній науковій статті з'ясовано змістовні та сутнісні ознаки такої форми співучасті у вчиненні кримінальних правопорушень, як транснаціональна військова організована злочинність, а також сформульовано авторський варіант зазначеного правового поняття.

Констатовано також, що за формальними ознаками, які характерні для визначених на законодавчому рівні співучасників організованої злочинної діяльності, вказаний предмет дослідження слід віднести до особливого її виду, враховуючи високий рівень суспільної небезпеки транснаціональних військових організованих угруповань та ті суспільно небезпечні наслідки, що настають у результаті їх протиправної діяльності.

Виходячи з отриманих результатів дослідження, доведена необхідність на всіх рівнях міжнародної співпраці (політичному, нормативно-правовому, доктринальному та ін.) розробки спеціального як міжнародного, так і національного законодавства, що стосувались би запобігання і протидії транснаціональній військовій організованій злочинності.

Визначено діалектичний взаємозв'язок між даним видом кримінальних правопорушень та воєнними злочинами, а також з іншими суспільно небезпечними і караними діяннями, які вчиняються транснаціональними військовими організованими формуваннями, як в окремо взятій країні, так і в цілому у світі.

Доведено, що на шляху протидії цій формі організованої злочинності важливе місце має мати взаємодія між державами, які стали жертвами від протиправної діяльності транснаціональних військових організованих формувань, а також активізація у зазначеному процесі спільних зусиль правоохоронних органів та загальноновизнаних міжнародних структур (Інтерполу, Європолу, НАТО, ін.).

Констатовано, що у силу своєї соціально-політичної та протиправної природи походження, великої суспільної небезпеки реальних посягань не тільки і не стільки на об'єкти правової охорони у сфері воєнної безпеки, а й в цілому на національну безпеку України, цілком логічним видається встановлення на законодавчому рівні кримінальної відповідальності за створення, керівництво, фінансування тощо, а також участь у транснаціональних військових організованих злочинних формуваннях.

Ключові слова: транснаціональна військова організована злочинність; форми співучасті у вчиненні злочину; суспільна небезпека; воєнні злочини; суспільно небезпечні наслідки; взаємодія; міжнародні поліцейські органи та воєнні структури.

Ilinskiy O.V. The concept, essence and social danger of transnational military organized formations that are active subjects of military conflict in the world.

This scientific article clarifies the substantive and essential features of such a form of complicity in the commission of criminal offenses as transnational military organized crime, and also formulates the author's version of the specified legal concept.

It is also stated that according to the formal features that are characteristic of the accomplices of organized criminal activity defined at the legislative level, the specified subject of research should be

attributed to its special type, taking into account the high level of social danger of transnational military organized groups and the socially dangerous consequences that arise as a result of their illegal activities.

Based on the results of the study, the need is proven at all levels of international cooperation (political, regulatory, doctrinal, etc.) to develop special both international and national legislation that would relate to the prevention and counteraction to transnational military organized crime.

The dialectical relationship between this type of criminal offense and war crimes has been determined, as well as with other socially dangerous and punishable acts committed by transnational military organized groups, both in a particular country and in the world as a whole.

It has been proven that in combating this form of organized crime, an important place should be played by interaction between states that have become victims of the illegal activities of transnational military organized groups, as well as the activation of joint efforts of law enforcement agencies and generally recognized international structures (Interpol, Europol, NATO, etc.) in this process.

It has been stated that due to its socio-political and illegal nature of origin, the great public danger of real encroachments not only and not so much on objects of legal protection in the field of military security, but also on the national security of Ukraine in general, it seems quite logical to establish at the legislative level criminal liability for the creation, leadership, financing, etc., as well as participation in transnational military organized criminal formations.

Key words: transnational military organized crime; forms of complicity in committing a crime; public danger; war crimes; socially dangerous consequences; interaction; international police bodies and military structures.

Постановка проблеми. Відкрита військова агресія російської федерації (рф) проти України, яка розпочалась у лютому 2022 року та триває до теперішнього часу, обумовлює необхідність по-новому дати правову оцінку протиправної діяльності транснаціональних військових організованих формувань, які приймають активну участь у зазначеній війні (зокрема, це такі юридично оформлені особи, як ПВК «Вагнер» [1]; «Іділ» [2]; Конфедерація країн Сахелю [3]; ін. При цьому, як свідчить практика воєнних дій в Україні (2014-2025 рр.), зазначені злочинні організації вчиняють не тільки воєнні злочини, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 438 Кримінального кодексу (КК) нашої держави, але й здійснюють низку пов'язаних з ними інших протиправних і краних діянь, а саме:

а) кримінальні правопорушення проти власності; у сфері господарської діяльності; у сфері обігу наркотичних речовин, психотропних засобів, їх аналогів і прекурсорів; т.ін.;

б) вербування найманців як на теренах, окупованих рф областей України та Криму, так і в цілому у світі (ст. 447 КК);

в) торгівля людьми (ст. 149 КК);

г) інші злочини, що визначені в КК України [4].

Отже, суспільна небезпека ПВК «Вагнер» та інших транснаціональних військових організованих формувань є очевидною та безспірною, а тому ці юридичні особи мають стати суб'єктом кримінальної відповідальності і в Україні, і у всіх цивілізованих країнах світу за співучасть у воєнних та інших злочинах, вчинених за особливою формою організованої злочинної діяльності.

Виходячи з цього, **метою цієї наукової статті** є з'ясування змісту, поняття, сутності і суспільної небезпеки протиправної діяльності транснаціональних військових організованих злочинних формувань, як активних суб'єктів воєнних конфліктів у світі.

Натомість, **головним завданням** зазначеної наукової праці є розробка теоретико-прикладних заходів, спрямованих на удосконалення кримінально-правових засад протидії вказаним формам співучасті та виду організованої злочинності у світі.

Стан опрацювання проблематики. Як показали результати вивчення наукової літератури, у сьогоденні теоретико-методологічні засади запобігання та протидії організованій злочинності в Україні розробив В.В. Вознюк [5], а її міжнародно-правові аспекти – Г.В. Дідківська [6] та Г.П. Жаровська [7]. Крім того, активно у цьому напрямі працюють такі учені, як: Ю.В. Абакумова, П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, В.С. Батиргареева, В.М. Бурдін, О.Ю. Бусол, В.В. Василевич, Р.В. Вереша, В.В. Голина, Б.М. Головкін, О.П. Горох, В.К. Грищук, Н.О. Гуторова, Л.М. Демидова, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, О.О. Житний, З.А. Загіней, О.О. Кваша, О.О. Книженко, М.В. Корнієнко, О.О. Костенко, В.В. Кузнецов, О.М. Литвак, В.А. Ліпкан, А.А. Музика, В.О. Навроцький, А.В. Савченко, В.В. Топчій, В.В. Шабалистий, В.І. Шакун та ін.

Поряд з цим, у контексті діяльності транснаціональних військових організованих формувань в умовах воєнного стану в Україні зазначена тематика на науковому рівні досліджена недостатньо, що актуалізує необхідність розширення доктринальних пошуків та, одночасно, визначає теоретичну та практичну цінність даної наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Як показує практика, з перших днів відкритої військової агресії росії проти України і до сьогодні (2022-2025 рр.) активну участь у ній беруть різноманітні транснаціональні формування, включаючи й приватні військові організації [8]. При цьому такі організовані злочинні організації мають пряме відношення до вчинення так званих «воєнних злочинів», до яких, у першу чергу, слід віднести такий із них, як «порушення законів та звичаїв війни» (ст. 438 Кримінального кодексу (КК) України), а також до тих суспільно небезпечних наслідків, які настають у результаті протиправної діяльності.

Такий висновок ґрунтується на наступних кримінологічно значущих офіційних статистичних даних, що стосується змісту даної проблематики, а саме:

а) у 2021 році (останньому відносно «мирному» періоді функціонування нашої держави на міжнародній арені) загальна кількість кримінальних правопорушень проти миру, безпеки, людства та міжнародного правопорядку (ст.ст. 436-447 КК) склала 253 таких суспільно небезпечних діянь, а їх питома вага склала 0.1% у структурі всієї облікованої в Україні злочинності [9];

б) у 2022 році їх кількість зросла до 62 тис. 128, а питома вага – до 17,1% [9];

в) у 2023 році число таких кримінальних правопорушень досягло 62 тис. 667, а питома вага склала 13,2% у загальній структурі злочинності [9];

г) у 2024 році абсолютна кількість вказаних суспільно небезпечних діянь зменшилась до 30 тис. 131 кримінального правопорушення, а питома вага до 6,1% [9].

При цьому, варто зазначити, що аналогічні тенденції були характерні й для тих злочинів, що стосувались законів та звичаїв війни, включаючи й пов'язаних з умисним убивством (ч. 2 ст. 438 КК) [9].

Виходячи з цього, слід визнати, що протиправна участь транснаціональних військових організованих формувань у бойових діях проти України є вкрай суспільно небезпечною з огляду не тільки посягань на правові об'єкти, що визначені в розділі XX Особливої частини КК, але й у сенсі створення реальних загроз для основ національної безпеки України.

Враховуючи зазначене, без сумніву, необхідно у таких соціально-правових умовах по новому підійти до класифікації як форм співучасті у вчиненні кримінальних правопорушень, що визначені у ст. 28 КК, так і тих складів злочинів, що передбачають кримінальну відповідальність за створення злочинних організацій (ст.ст. 255-256 вказаного кодексу).

Зокрема, логічно було б назву ст. 28 КК доповнити словосполученням «або транснаціональною військовою злочинною організацією», доповнивши її у зв'язку з цим частиною 5 наступного змісту:

«Кримінальне правопорушення, мова про яке ведеться в частині четвертій цього Кодексу, що вчинене транснаціональною військовою злочинною організацією».

При такому законодавчому підході необхідно також в Особливу частину КК додати ст. 256-1 «Створення, керівництво та організація протиправної діяльності транснаціональної військової злочинної організації на території України, а також участь у ній» та викласти її у наступній редакції:

«Створення, керівництво та організація протиправної діяльності транснаціональної воєнної злочинної організації, а також участь у ній – карається довічним позбавленням волі».

Додатковим аргументом з цього приводу виступають ті правові прогалини і колізії, які існують у чинному Українському та міжнародному законодавстві і сприяють у зв'язку з цим створенню та злочинній діяльності зазначеним суб'єктам кримінальної відповідальності.

Зокрема, Міжнародний кримінальний суд (МКС) предметом свого розгляду вважає на сьогодні протиправні суспільно небезпечні діяння, які вчиняються громадянами відповідних держав-агресорів (наприклад, росії), але не може притягати до кримінальної відповідальності юридичних осіб та осіб без громадянства [10].

У той самий час, як у зарубіжних законодавчих актах [11], так і в національному КК (розділ XIV-1 Загальної частини) передбачені відповідні заходи кримінально-правового щодо юридичних осіб (ст.ст. 96-3 – 96-11), що слід використати при удосконаленні МКС, а також відповідних норм зазначеного Кодексу, враховуючи велику суспільну небезпеку транснаціональних військових зло-

чинних організацій, як юридичних осіб та активних співучасників воєнних злочинів, що вчиняються на територіях суверенних країн державами-агресорами.

У цьому сенсі звертає на себе увагу і той факт, що відповідно до вимог ч. 4 ст. 3 КК України застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено, тобто здійснювати класифікацію протиправної діяльності транснаціональних військових організованих формувань за ст. 255 вказаного Кодексу неможливо, що, у свою чергу, породжує низку правових наслідків, а саме – така ситуація:

1) не дозволяє запобігати вербуванню громадян до цих злочинних організацій на окупованих територіях України;

2) не дає можливості нейтралізувати, блокувати, усувати тощо детермінанти, які сприяють формуванню цих суспільно-небезпечних діянь;

3) створює умови для уникання від кримінальної відповідальності як організаторів, так й інших співучасників транснаціональних військових формувань злочинної спрямованості;

4) обумовлює здійснення на практиці не вірних класифікацій суспільно небезпечних діянь, вчинених організаторами та іншими членами цих злочинних об'єднань за сукупністю кримінальних правопорушень;

5) не дає юридичних підстав для екстрадиції з інших країн організаторів та учасників вказаних транснаціональних військових злочинних організацій;

6) не розширює межі для доктринальних розробок з означеної тематики дослідження, а також звужує таким чином предмет навчального пізнання цієї правової категорії у ході освітнього процесу за спеціальністю 081 «Право».

Ще одним з наочних доказів з означеної проблематики дослідження виступає узагальнена впродовж 2022-2025 рр. практика злочинної діяльності на території України приватної військової компанії «Вагнер» [1]. Так, за результатами спеціальних медійних досліджень «вагнерівці» постійно проявляють особливу жорстокість у поводженні з військовополоненими українцями, а також з населенням тимчасово окупованих росією територій нашої держави (це і безпідставний розстріл осіб, які добровільно здавались в полон; застосування до них тортур; катування; та ін.; гвалтування жінок та їх подальше вбивство; «рекети» на об'єктах приватного бізнесу; незаконне заволодіння житлом, транспортними засобами; та ін.) [11].

Аналогічні суспільно небезпечні діяння ПВК «Вагнер» вчиняла й в інших країнах, в яких брала участь у здійсненні військових дій та переворотів (Сирія, Судан, Лівія, Мозамбік, Малі, ЦАР, ін.) [12].

Враховуючи зазначені суспільно небезпечні наслідки діяльності вказаної та інших транснаціональних військових організованих злочинних формувань (ПВК «СНОТ», ПВК «Редут», ПВК «Патріот», ПВК «Ліга», ін.), деякі дослідники переконують, що на сьогодні існують достатні правові механізми, у тому числі на міжнародному рівні та у МКС, зокрема, для притягнення їх організаторів та учасників до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у співучасті [13].

Як видається, з таким підходом погодитись не можна, і це обґрунтовано (доведено) у даній науковій статті, в силу існуючих правових прогалин у законодавстві, на усуненні яких все частіше наполягають як зарубіжні [14, с. 259-265], так і вітчизняні фахівці [15, с. 781-787].

Висновки. Таким чином, виходячи з результатів проведеного аналізу наукових та інших джерел з означеної тематики наукового дослідження, можна констатувати, що у силу своєї соціально-політичної та протиправної природи походження, великої суспільної небезпеки реальних посягань не тільки і не стільки на об'єкти правової охорони у сфері воєнної безпеки, а й в цілому на національну безпеку України, цілком логічним видається встановлення на законодавчому рівні кримінальної відповідальності за створення, керівництво, фінансування тощо, а також участь у транснаціональних військових організованих злочинних формуваннях та вчинення цими суб'єктами воєнних та інших злочинів, у результаті здійснення яких завдається шкода не лише національним суспільним правовідносинам, але й у цілому міжнародному правопорядку. При цьому варто мати на увазі, що у силу відсутності у чинному КК України кримінальної відповідальності за вчинення зазначеного кримінального правопорушення, а також з урахуванням вимог ч. 4 ст. 3 даного Кодексу, згідно якої у законі про кримінальну відповідальність аналогія закону заборонена, актуальним та необхідним у зв'язку з цим є доповнення КК ст. 256-1 «Створення, керівництво та організація протиправної діяльності транснаціональної військової злочинної організації на території України, а також участь у ній».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головка В.В. ВАГНЕР, Приватна військова компанія Вагнер. *Енциклопедія історії України: Додатковий том*. Кн. 1: А–Я / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=vagner_pryvatna_vijskova_kompanija_vagner.
2. Новини ІДІЛ. *РБК Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/tag/igil-16032015>.
3. Три африканські країни створили Конфедерацію держав Сахеля: це посилює вплив росії в регіоні. *ZMINA*. URL: <https://zmina.info/news/try-afrykanski-krayiny-stvoryly-konfederacziyu-derzhav-sahelya-cze-posylylo-vplyv-rosiyi-v-regioni>.
4. Вбивали дітей і підлітків у Бахмуті. Росіяни- «вагнерівці» розповіли про свої злочини. Як реагує Україна та Пригожин. *BBC NEWS Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3grgz37jp7o>.
5. Вознюк А.А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.
6. Дідківська Г.В. Кримінологічна характеристика участі України в системі запобігання злочинності: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 356 с.
7. Жаровська Г.П. Транснаціональна організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, протидія: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2018. 568 с.
8. Волошин В. Справжня роль «вагнерівців» у війні з Україною. *АрміяInform*. 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/08/spravzhnya-rol-vagneriv-u-vijni-z-ukrayinoyu>.
9. Єдиний звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення за 2021-2024 рр. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
10. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998; дата набрання чинності для України 01.01.2025. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
11. Показували відрізані голови, насаджені на арматуру” МІПЛ зібрала свідчення про воєнні злочини “Вагнера” та їхній зв’язок з армією рф. *ZMINA*. 2023. URL: <https://zmina.info/news/pokazuvaly-vidrizani-golovy-nasadzheni-na-armaturu-mipl-zibraly-svidchennya-pro-voyenni-zlochyny-vagnera-ta-yihnij-zvyazok-z-armiyeyu-rf>.
12. ПВК «Вагнер». *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%92%D0%9A_%C2%AB%D0%92%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D1%80%C2%BB.
13. Відповідальність за злочини особового складу групи «Вагнера» в Україні. *Open society foundations*. URL: <https://www.justiceinitiative.org/publications/accountability-for-crimes-of-personnel-of-the-wagner-group-in-ukraine/uk>.
14. Гейро Ж.-Ф., Тюаль Ф. Геостратегія злочинності: перек.з франц. Київ: «Видавничий дім «Скіф», 2014. 292 с.
15. Альбещенко О.С., Вейц А.М., Ягодзінська А.С. Світовий досвід розвитку приватних військових компаній у контексті глобалізаційних процесів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 2. С. 781–787. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.116>.